

AZ ÉRTEKEZŐ LENGYEL ANDRÁSRÓL

Válasz Lengyel Andrásnak

Kedves András! A Veres András cikkére írt, a *Jelenkor* 2019. áprilisi számában megjelent válaszodra (ha ugyan ez érdemi válasznak tekinthető) Sárközi Éva és én felelek, noha alighanem én vagyok egyike azoknak, akik iránti kíméletből nem tetted közzé a vitatott József Attila prózai kritikai kiadás fölött gyakorolt kritikád teljes terjedelmű változatát. Mivel érvelésed részeként említést tettél rossz egészségi állapotodról, engedj meg, hogy teljes szívből jobbulást kívánjak. Válaszommal egyúttal arra hívnám fel a figyelmet, hogy írásodnak Veres Andrászt célzó bíráló megállapításai több ponton engem is közvetlenül érintenek. Nem is lehet ez másképpen, hiszen a kétkötetes kiadvány közös munkája mindannyiunknak, akiknek a neve a címdoldal verzóján díszel. Közös a szégyen, ha rászolgálunk, és közös a dicsőség, ha kiérdemelnénk. Ezért szerencsésebb lenne, ha a teljes terjedelmű kritikádat olvashattuk volna. „Kíméld az öregapádat!” – mondta a menyecske nászútján idős férjének Ignotus szerint. Amikor a készülő munka során lektori feladatok elvégzésére felkértünk, s te elhárítottad a közreműködést, ezt én rendjén valónak gondoltam abból a megfontolásból, hogy bizonyára utólag, a nyilvánosság előtt kívánod kritikában részesíteni a vállalkozást, és nem kapnál szabad kezet, ha magad is részt veszel valamelyik munkafázisban. Így azonban, hogy csak a tömény teafőzetet adtad közre, amiről azt gondoltad, hogy a lényegek lényege, a lesújtónak szánt végső ítéletből, sajnos, nem tudunk teát főzni, hanem úgy kell eljárni vele, mint a zaccal szokás.

Írásoddal talán az a legnagyobb baj, hogy dörgedelmes retorikája félelmet próbál kelteni, mármint abban, aki efféléitől félni szokott. Mintha Szabó Dezső pamfletjét olvasnám Horváth János vagy Szekfű Gyula ellen, de a Te éles kardsuhintásaid mögül hiányzik az érvelés, még az sem vehető ki igazán, hogy ítéleteidnek mi a konkrét tárgya. Előbb azt írod, hogy túl vastagok és nehezek a kritikai kiadás kötetei (nyilván a zsebkönyvek méretét kellett volna követnünk), és túl sok minden van bennük, majd azt, hogy túl kevés van bennük. Az ilyen, levegőben lógó, üres állításokra nem lehet és nem is kell túl sok szót vesztegetni. Távrolról sem gondolom azt, hogy munkánk tökéletes lenne, őszinte érdeklődéssel várjuk a szakmailag hiteles, mégoly kemény kritikát is, és nagyon sajnáljuk, hogy a tiéd nem felel meg ennek, a közönség által is joggal elvárt igénynek. Annál nagyobb csalódás ez, mert felkészültségednél fogva te lennél ama kevesek egyike, akiknek a kezé-
ből érdemi számonkérés várható lett volna. De térjünk a tárgyra!

Magad sem gondolhatod komolyan, hogy József Attila értekező prózájának máig az egyetlen, a maga nemében teljes kritikai kiadása az 1958-as, Szabolcsi-féle kiadás. Hogy lehetne teljes az, amelynek anyaga az egyharmadával kisebb, mint az új kiadásé! A mindannyiunk által tisztelt Szabolcsi Miklós által szerkesztett kiadvány persze vitathatatlanul nagy tett volt, az akkori zord politikai viszonyok között kivételes nyitottságról tett tanúbizonyságot. De – hogy a ma kedvelt focista hasonlattal éljek – a labda akkor még négy-
szögletes volt. A kritikai kiadás akkori műfaji kritériumai szerint készült munka ma már archaikus képződménynek számít. Persze Stonehenge-et manapság is bámulattal szemléljük. De – hogy egyetlen példát említsek – abban, hogy a gondolkodó József Attiláról a

szakmában kimondatlanul vagy nyíltan az a vélemény alakult ki, hogy zavaros, az *Eszttikai töredékek* Szabolcsi-féle, alaposan összekutyult közlése igencsak ludas.

Az új kritikai kiadás azonban nem a régivel való hiú versengés jegyében született, hanem éppen azért, mert 1986-ban olyan mennyiségű kéziratanyag került elő, amely kiadásért kiáltott, és amely alaposan átírta a gondolkodó József Attiláról alkotott képünket. Azt pedig önkritikusan jegyzem meg, hogy az 1995-ben Horváth Ivánnal kiadott közös kritikai kiadásunk (a költő 1923 és 1930 közötti pályaszakaszáról) nem felel meg a műfaj ma érvényes szigorú formai követelményeinek. Annak, hogy ezt a részt újra elkészítsük, csak két akadálya van: egyrészt az én beleegyezésem, hiszen a *Magyarázatok* kötet az én szellemi termékem. A jegyzetekbe beleöttem egy, a fiatal költő gondolkodástörténetéről szóló monográfiát. A másik akadályt a pénzügyi feltételek biztosítása jelenti. Ebből a szempontból igen kellemetlen a te írásod üzenete is, mert – nyilván nem szándékosan – azt a manapság széltében terjedő balvéleményt erősíti, hogy a filozok fölösleges fecsegésekre szórják a stadionokra is fordítható drága közpénzt.

A kiadvány külső és belső méreteit illetően haladjunk kívülről befelé. Ideállítom magam elé a kiadást. A kemény borítójú, gyönyörű fehér, piros betűkkel írt című, „Gallimard”-külső két kötet megáll a lábán. Kinyitom az első kötetet, ha a költő 1930 és 1933 között írt szövegeit akarom tanulmányozni, s a másodikat, ha az 1934-ben és később írt szövegeket kívánom szemügyre venni. Ez a két könyv ott nyílik ki, ahol akarom. A kiadó és a nyomda ezúttal kitűnő munkát végzett, kényelmes tanulmányozást tesz lehetővé. De akkor nem értem, hogy mi a baj velük könyvészeti szempontból. Arról lehetne értelmes vitát folytatni, hogy nem túlságosan terjedelmes-e a szövegmennyiség. De hát ez nem regény, amit elejétől végig el kell olvasnunk, mint a *Háború és békét*, hanem mindenkor a megfelelő részeit kell feldolgozni. Bizonyára vitatkozni lehet azon, hogy az egyes szövegek befogadástörténetét mennyire indokolt bemutatni. Sommás véleményed, hogy József Attila nem érdemes a recepció-vizsgálatra, mert nincs neki, illetve ami van, az egészében „silány”, súlyos aránytévesztésnek tartom. (Többek közt az ilyen aránytévesztéseket tette szóvá írásában Veres András, teljes joggal.) Még akkor is, ha e fejezetek csupán a mi „balgaságaink” történetét mutatják be, igen tanulságosak lehetnek az érdeklődő olvasók számára. Hivatkozhatom arra a tapasztalatra is, amely szerint a kritikai kiadás olvashatóságát, az iránta való figyelem mértékét erősen fokozzák a recepciótörténeti szövegek. Ezek az alfejezetek egyébként a te bőséges érdemeidet is tanúsítják, és persze a téves vagy problematikus megközelítéseiddel is szembesítenek. Valamennyien részesei, szereplői vagyunk, azaz tetőtől talpig benne állunk a recepció-láncban; értelmetlen dolog a vele való (megkerülhetetlen) foglalkozást az eredetiség hiányának kikiáltani.

A szöveggondozásra vonatkozó kritikai megjegyzéseid részben talányosak, részben tévesek. Ex cathedra kijelented, hogy nagyrészt Horváth Iván és csapata textológiai munkájának eredményére építünk, amit szövetszerűen bizonyítanod kellene, de ez alól itt is felmented magad. Figyelemre méltó, hogy korábbi írásodban Horváth Ivánt gyanúsítgattad övön aluli célzásokkal, most pedig vele gyanúsítgatsz. Az egyetlen konkrét ellenvetéted, hogy a publikált József Attila-szövegek esetében fölösleges az újraközlések eltéréseit bemutatni. Azt hiszem, az editio minor szerepét is valamiképp félreérted, hiszen annak célja éppen az, hogy szembeszálljon a tudatos és esetleges szövegromlással. A tisztázó munkához szorosan hozzátartozik, hogy felhívjuk a figyelmet a megtévesztő publikációk szöveghegyeire. Azt írod, hogy az „újraközölő által adott szöveg: *irreleváns másolat*”. Ki szerint az? Mintha nem lett volna számos félreértés forrása a téves szövegközlés. Nem elegendő pusztán a helyes szövegváltozatot közreadni, a hibajegyzék könnyebbé teszi az eligazodást az olyan szakmailag felelőtlen kiadások esetében, mint amilyen például a Forgács László által gondozott népszerű József Attila-kiadás volt. Természetesen nem lenne helyes minden tévesztést feltüntetni, de hát igekeztünk erősen megrostálni az anya-

got, a legfontosabb példákat bemutatni. Textológiai alapelveket sértünk, írod, miközben azok szellemében járunk el. A terjedelmet ostromozva még a szerzői szövegek számát is kicsinyíted, hiszen nem csupán hatvannégy tételről van szó; például az *Irodalom és szocializmus*nak két főváltozata és hét variánsa van, a *Hegel – Marx – Freud*nak két főváltozata és további hat kézírata, az *Ázsia lelke* című recenzióknak ugyancsak hat, részben eltérő kézírata.

Különösen sajnálom, hogy nem térsz ki arra, ami egy ilyen kiadvány esetében döntően esik a latba. Hogy milyen mértékben és milyen irányban hozott újat, hogyan módosította a gondolkodó József Attiláról alkotott képünket. Igaz, itt felbukkanhat néhány olyan oldal, amellyel való szembenézés a saját álláspontod kényes, esetleg fájó módosítására adna okot.

Nekem jutott a feladat, hogy *A nemzeti szocializmus* című kézírathoz fűződő, József Attila náci kalandjáról terjengő hamis képzelgéseket oszlatni próbáljam, amelyek felkeltésében neked is volt részed. Ehhez tartozik a Rátz Kálmán szerepe köré font legenda lerombolása is, amelynek megfogalmazása egyfelől kiváló filológusi képességeidet bizonyítja, másfelől a felelősségedet is felveti a meglehetősen közepszerű képességekkel bíró Rátz jelentőségének felnagyításában. Hasonlóképp kellett eljárnom a *Szerkesztői üzenet* keletkezéstörténeti fejezetében, ahol az egyébként kiváló Stoll Béla könnyelmű ötletét agyonlovagolva fölösleges buzgalommal kiderítettél sok érdekes dolgot arról a Barta Istvánról, a költő barátjáról, akinek a közhiedelemmel ellentétben aligha lehetett bármi köze József Attila szövegéhez. Itt említeném meg *A művészet kérdése és a proletárság* című szöveg fontosságát is, amelyre először talán Miklós Tamás figyelt föl, kritikai kiadásunk pedig bizonyítja ezt és hozzáférhetővé teszi.

A jegyzetek többi készítője is hozzám hasonlóan sérelmezheti, hogy az általad megfogalmazott rendkívül kemény, sommás kritikát az általuk elvégzett színvonalas munkára kiterjesztet. Agárdi Péter például az *Egységfront körül* vagy *A szocializmus bölcselete*, Bókay Antal a Hatvany Bertalan *Ázsia lelkeről* írott kritika, N. Horváth Béla az *Egyéniség és valóság*, Veres András a Kosztolányi-kritika és a *Hegel – Marx – Freud* jegyzetét ért bírálatot érezhetik igazságtalannak. És ezek csak kiragadott példák. A lényeg az, hogy a kritikai kiadás számos korábban megoldatlan problémát nyugvópontra juttatott. Ennél talán még fontosabb, hogy számos olyan fontos kérdést nyitott meg, amelyek megvitatása, tisztázása a József Attila-kutatás új, előttünk álló feladatai közé tartozik. A József Attila *Összes tanulmánya és cikke 1930–1937* egyszer s mindenkorra nyilvánvalóvá teszi, hogy József Attila érett korszakában mindvégig marxi és freudi ihletésű gondolatrendszert épített ki, egyre mélyebb, de nem cáfoló, hanem korszerűsítő szándékú kritikával élve az alapító atyákkal szemben, egyre több eredetiséggel, és sok évtized múltán még ma is kiaknázható tanulságokkal. Kell ennél több a mai, egyre több zavarral telített szellemi életünkben?

Tverdota Gyögy

Lengyel András *Az értekező József Attiláról*¹ címmel megjelent tanulmányának 1. pontja ismerteti és elemzi a József Attila-„cikkek” korábbi kiadásait és befogadástörténetét az adott kor társadalmi, politikai és tudományos közegében. Kitér arra is, hogy az egyes kiadások milyen „hatástörténeti következmény”-nyel jártak. Felhívja a figyelmet az irodalomtudományi szakmát jellemző értelmezési problémákra, amelyek mintegy egymást erősítve akadályozták a szövegek objektív értékelését a rendszerváltást megelőző időkben. A költő 1925–1930 közötti értekező prózai szövegeinek 1995-ös megjelenését „némi előrelépés”-nek tartja, de a jegyzetanyagát „egyenetlen”-nek, sőt „olykor kimondottan

¹ *Jelenkor*, 2018/11, 1242–1258. – A továbbiakban: Lengyel 2018.

alibiszzerű”-nek nevezi. Az 1930 utáni írások Horváth Iván és munkacsoportja által sajtó alá rendezett, az interneten máig olvasható hálózati kritikai kiadásával kapcsolatban pedig nemcsak azt jegyzi meg, hogy a szövegek „jegyzet nélkül, magukra hagyottan” láttak napvilágot, hanem azt is, hogy „a szükséges filológiai munka, amely ez esetben igencsak növelte volna a József Attila-értést, elmaradt”.²

Minden szavával mélységesen és teljes szívemből egyetértek.

Miért tartom szükségesnek mégis vitába bonyolódni vele? Egyrészt szeretném meggyőzni arról, hogy a fenti kérdésekben igaza van. Úgy tűnik ugyanis, hogy LA szinte semmiben nem ért egyet önmagával. Miután kifejti, mennyire fontos a filológiai munka, felszólít arra, hogy „ne vesszünk bele az apró részletekbe”.³ (Az ördögbe is, de hát a filológia az apró részletek tudománya!) Tanulmánya további részében eleget is tesz ennek a felszólításnak, meg nem is. A forráskritika és -összevetés apró részleteivel nem bíbelődik, s negligál minden elemet, ami nem illik bele koncepciója építményébe; ellenben apró részletekbe menő életrajzi anekdoták felhasználásával rajzolja meg manifesztumát a gondolkodó József Attiláról. Az innovatív és szórakoztató olvasmányban, mely mint a méz, oly csábító, mindezek mellett elhelyez két taposóaknát számunkra, és érdeklődve figyel, melyikünket csábítja arra a méz illata. Hát jelentem, a méz finom, s egy hosszú rúddal a taposóaknát is megpiszkáltuk.⁴ Bocsánat a robbanásért, nem mi helyeztük oda.⁵

Miről is van szó? LA tizenhét oldalas tanulmányának egyik apropója – nyilvánvalóan – József Attila 1930–1937 között írt értekező prózai szövegeinek új kritikai kiadása⁶ volt. Melyre azonban mindössze pár sorban utal, tanulmánya eleje és vége felé, ily módon: „[...] megjelent egy két kötetes, 1466 oldalas, önmagát kritikai kiadásként meghatározó munka [...]”,⁷ illetve „az új, 2018-as kiadás [...] hibás szerkesztői koncepció eredményeként, igen nagy ballaszt-anyagot kreál, s így saját eredményeinek percepcióját is igencsak megnehezíti”.⁸ A két kinyilatkoztatás között hiába is keresnénk magyarázatot, nem elemez, még csak nem is demonstrál. Nem közli, hogy milyen alapon kérdőjelezi meg a kiadás kritikai jellegét, és mit tekint „ballaszt-anyag”-nak. Úgy gondolom, ha valami ennyire enigmatikus, az is meglehetősen nehezíti a percepciót. Pedig bennem dűl a tudásszomj. Sajtó alá rendezőként szeretnék fejlődni, és szívesen tanulok a nálam okosabbtól, s biztosan állíthatom, hogy a szerkesztők és a köteten dolgozó valamennyi munkatársunk így van ezzel. Veres András vitacikkét követően, LA viszontválaszából⁹ legalább néhány dolog kiderül abból, hogy mit kifogásol. Igyekszem egyet sem kihagyni.

Az új kritikai kiadás egyik legnagyobb hibája LA szerint az, hogy foglalkozik a korábbi kiadásokkal és a recepciótörténettel. Ez igencsak meglepő, az előző cikkében taglalt „nem lényegtelen hatástörténeti következmény”-ek tükrében. Aztán: „Nem az 1995-ös kiadás folytatása”.¹⁰ Ez hiba? Hiszen ott a jegyzetek – LA szerint – „egyenetlen”-ek, sőt

2 Uo., 1242–1243.

3 Uo., 1243.

4 Veres András: „Lehetőleg máma még?” Észrevételek Lengyel András írásához, *Jelenkor*, 2019/3, 322–327.

5 „Veres András vitacikke betegágyon, kórházban ér” – Lengyel András: Válasz Veres András cikkére, *Jelenkor*, 2019/4, 489–491., 489. – A továbbiakban: Lengyel 2019. (Ezúton kívánok Lengyel Andrásnak mielőbbi felépülést.)

6 József Attila *Összes tanulmánya és cikke 1930–1937. Kritikai kiadás*, szerkesztette Tverdota György és Veres András, a szövegeket sajtó alá rendezte Sárközi Éva, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányokat írta Agárdi Péter [et al.], Budapest, József Attila Társaság – L’Harmattan, 2018.

7 Lengyel 2018, 1243.

8 Uo., 1253.

9 Lengyel 2019.

10 Uo., 489.

„olykor kimondottan alibiszzerű”-ek.¹¹ A szövegközlések „nagyreszt Horváth Iván és csapata textológiai munkájának eredményére épülnek, abból élnek, és ez az új kiadás inkább csak szidolozza a szövegeket, avval a leplezhetetlen szándékkal, hogy saját önállóságukat dokumentálják”,¹² és „(módszerében, felépítésében, stb. teljesen eltér attól), [...] egy teljesen új munka, a kettő nem kompatibilis”.¹³ Most akkor a másik eredményein alapul vagy teljesen új? A kettő kizárja egymást. „Avval azonban, hogy ez az új kiadás 1930-cal indul, eleve csonkává teszi magát, hisz ebbe beleilleszteni a ’30 előtti szövegeket már nem lehet.”¹⁴ Nem, tényleg nem. De ezt LA sem javasolná. Miért nem időrendben halad a sajtó alá rendezés? Az OTKA (NKFIH) kutatási program – melynek keretében dolgoztunk – az 1930 utáni szövegek sajtó alá rendezésére kötelezett minket; az 1930 előtti szövegek új kritikai kiadása a következő feladatunk lesz. Minderről tájékozódhatott volna LA, ha elolvassa a könyvet vagy legalább a szerkesztői és a filológiai elveket lefektető előszókat. Röviden összefoglalom a számára. Időrendben kívántunk haladni, építve az 1995-ös és a hálózati kiadásra. Ám menet közben nemcsak azok a problémák merültek fel, amelyeket LA is kárhoztat, hanem olyan súlyos filológiai és textológiai komplikációk is, melyek a munka újakezdését tették szükségessé. A főbb problémákat ismertetik az előszók, a konkrétumokat pedig részletesen bemutatják a filológiai jegyzetek, s azokon belül az összehasonlító szövegkritika segítségével követhetők kiadásunk helyesbítései, eltérései Horváth Iván sajtó alá rendezésétől is. Ezek után nonszensz LA azon megjegyzése, hogy „az újraközlő által adott szöveg: *irreleváns másolat*”.¹⁵

Végül arról, hogy LA számára semmi új információt nem adott a kritikai kiadás, sem a keletkezéstörténet, sem a filológia-textológia terén. Örölnénk, ha kicsit nagyobb figyelmet szentelne a munkánknak, és nem riasztaná el a terjedelem. Ha elolvasná a művet, s aztán sújtana le rá, és nem egy olyan recenzió alapulna¹⁶ ítélete, amelyben ilyesfajta csacsiságok szerepelnek, mint: „Az olvasási segédletek bántóan szájbarágóságok. [...] Bosszantó, hogy nincs fogalom- és névmutató, és bibliográfia is csak a második kötetben van”.¹⁷ (Nincs „olvasási segédlet”, fogalmam sincs, mit értett ezen a szerző, talán a szövegváltozatokat közlő lábjegyzeteket nézte annak. Névmutató viszont van, lásd 1451–1466. oldal; van fogalommagyarázat is, az adott szöveghelyhez kapcsolódó tárgyi jegyzetekben; s egy folyamatos oldalszámozású kétkötetes műben igen sajátos megoldás lenne a végén szereplő több mint 70 oldalas bibliográfiát megismételni a 743–744. oldal között.)

Sárközi Éva

11 Lengyel 2018, 1243.

12 Lengyel 2019, 490.

13 Uo., 489.

14 Uo.

15 Uo., 490.

16 „Mellesleg a *Magyar Narancs* kritikusa, Sipos Balázs is aligha véletlenül utal e rész túlméretezettségére, redundáns jellegére.” – Lengyel 2019, 489–490.

17 Sipos Balázs: Az ösztönök mikroszintjén: József Attila összes tanulmánya és cikke, 1930–1937, I–II. kötet, *Magyar Narancs*, 2018. december 20., 72–74.

TERÉZIA MORA PÉCSETT

Május 28., 18 óra, Művészetek és Irodalom Háza, Fülep Lajos-terem

A magyar származású német író az egyik leginkább elismert kortárs alkotó Németországban, amit számos díja is bizonyít, köztük az ottani legjelentősebb, a Büchner-díj. Pécsi estjén könyveinek magyar fordítójával, Nádori Lídiával beszélget, valamint felolvas művéből.

Az est magyar nyelven zajlik, a belépés díjtalán.

A rendezvény a pécsi Lenau Ház és a Jelenkor Alapítvány szervezésében, a budapesti Goethe Intézet támogatásával jön létre.

A szerző német nyelvű estjére május 29-én a budapesti Goethe Intézetben kerül sor.

